

Begin

Mijn vader was een stortbevalling. Hij en een bontmantel werden het slachtoffer van de bridgepassie van mijn grootmoeder, die, terwijl de weeën al waren begonnen, koste wat kost het potje wilde afmaken. Afgezien van één enkele dramatische keer heeft mijn grootmoeder alle partijen afgemaakt die ze in haar leven speelde, want halverwege stoppen was onaanvaardbaar. Daardoor miste ze al kaartende bijna de geboorte van mijn vader. Beter gezegd: daarom was mijn vader bijna onder een met groen vilt bespannen kaarttafel ter wereld gekomen, wat nog helemaal niet zo slecht zou hebben gerijmd met zijn karakter en levenswandel.

Bridge was het enige waar mijn grootmoeder plezier aan beleefde in haar leven. Vrijwel alle dagen sinds die ene dag waarop ze met mijn grootvader was getrouwd en vanuit een klein Moravisch dorpje naar Wenen was vertrokken, bracht ze bridgend met haar vriendinnen door in Café Bauernfeind. Dat was haar manier om een wereld het hoofd te bieden die haar maar zelden wilde behagen. Ze sloot haar ogen ervoor en ging bridgen in het koffiehuis.

De dag waarop mijn vader werd geboren liep het potje uit. Er werd koffie bijbesteld. De weeën leken niet heviger te worden en de bridgepartners van mijn grootmoeder maakten zich er al helemaal niet druk om. Toen er moest worden afgerekend barstte de rituele strijd onder de speelsters los. Een van hen betaalde haar speelschulden nooit meteen, maar zaaide verwarring door altijd om uitstel te vragen. Terwijl het om niet meer dan een paar groschen ging. Soms wist een van de speelsters een schilling bij elkaar te winnen, maar die raakte ze de volgende dag gegarandeerd weer kwijt. Door de bank genomen werden er geen significante

winsten geboekt; toch werd er volop gekibbeld en regende het verwijten. Twee van hen konden niet zo goed rekenen, en de andere twee, onder wie mijn grootmoeder, zagen slecht, maar dat zouden ze nooit hebben toegegeven.

De speelster die doorgaans de score bijhield was een van de twee dames die niet konden rekenen. Geregeld verwisselde ze de kolommen – uit een gebrek aan concentratie of opzettelijk, dat weet niemand meer. Want ze vergiste zich ook in haar eigen nadeel. Bovendien had ze een kriebelig klein handschrift, zeker als het om getallen ging.

De derde, die altijd om uitstel van betaling vroeg, wilde alleen haar schuld van twee dagen daarvoor betalen. Een dag eerder had ze ook verloren, maar meer. Het meeste verspeelde ze op de dag waarop mijn vader geboren zou worden, maar dat weigerde ze al helemaal te betalen. Van de vierde weet ik niets.

De kelner van Bauernfeind liet even op zich wachten. Hij was een knappe man, iedereen in de stad kende hem, en de dames, met uitzondering van mijn grootmoeder, hadden de gewoonte om als jonge meisjes met hem te flirten. Mijn grootmoeder flirtte nooit. Iets in haar was al vroeg bevroren; ze was een bleke, roodblonde schoonheid die de wereld met een mild spottende strengheid tegemoet trad. Alleen thuis liet ze zich gaan. Haar boezem was episch. De kelner van Bauernfeind behandelde haar met alle egards. Hij was minstens tien jaar jonger dan zij, en wat hij en mijn grootmoeder in de fantasieën van de bridgedames allemaal met elkaar uitspookten zouden ze nooit hardop hebben gezegd, nog niet eens in vertrouwen, onder elkaar. Terwijl de kelner van Bauernfeind vermoedelijk alleen maar respect had voor de ongeïkbaarheid van mijn grootmoeder en zij hem misschien nooit echt had opgemerkt. Op de dag dat mijn vader werd geboren constateerde ze alleen geërgerd dat hij niet kwam. De dames rommelden in hun beurzen en schoven op de pluchen banken heen en weer. Mijn grootmoeder werd nerveus. Het werd donker en de weën werden heviger.

Mijn oom, die destijds zeven jaar oud was, werd wakker toen het licht aanging. Hij sliep op een smalle sofa die dwars op het voeteneinde van het bed van zijn ouders stond. Hij werd wakker omdat het ineens licht werd en omdat hij zijn moeder tekeer hoorde gaan. In haar zwarte astrakan mantel lag ze overdwers in het echtelijk bed. Mijn grootvader ging ook tekeer, in zijn geval vanuit de deuropening. En mijn vader ging tekeer, de baby die, zoals later keer op keer werd verteld, domweg naar buiten was gegleden en de bontmantel had verpest.

Mijn vader ging tekeer omdat dat normaal is voor een pasgeborene. Zijn leven lang zou mijn vader de dingen nauwgezet doen zoals hij ze normaal achtte, al zou hem dat objectief gezien zelden lukken. Maar de houding van mijn grootmoeder jegens deze laatste zwangerschap en de bevalling zelf maakten het voor hem van het grootste belang om zich van het begin af aan zo normaal mogelijk te gedragen. Want mijn grootmoeder, die de veertig al was gepasseerd, had dit derde kind niet willen hebben. Met breinaalden, hete baden en door van de tafel te springen had ze geprobeerd het kwijt te raken, zoals ze later altijd graag vertelde.

Maar mijn vader had de breinaalden weten te ontwijken en zich vastgeklampt toen ze van de tafel sprong. Zo moet het gegaan zijn, zeiden ze later altijd in mijn familie, en dan knikten ze. Over de hete baden zeiden ze niets. Hij had het haar vervolgens naar de zin willen maken door er snel en pijnloos uit te glijden, maar zelden had iemand het mijn grootmoeder naar de zin kunnen maken. Mijn vader had zowel het potje bridge als de zwarte astrakan mantel verpest, die een van de genereuze geschenken was waarmee mijn grootvader zijn talrijke escapades probeerde goed te maken. Mijn grootmoeder nam deze geschenken zwijgend in ontvangst en vertrok dan naar het koffiehuis om te gaan bridgen.

Mijn grootmoeder ging tekeer omdat de vroedvrouw nog niet was gearriveerd. Omdat het kind nog aan de navelstreng hing en alles onder het bloed zat. Omdat mijn grootvader niet in staat leek te zijn om het oudste kind, mijn oom, de kamer uit te werken, zoals mijn grootmoeder betamelijk had gevonden, noch om zich

aan te kleden en een dokter of de vroedvrouw te gaan halen.

Mijn grootvader, wiens favoriete toonaard eigenlijk het bin-nensmondse, barse gemopper was dat ze in Wenen *keppeln* noemen, ging tekeer omdat mijn grootmoeder tekeerging. Anders was hij er nooit bovenuit gekomen. Bovendien was ook hij tot het uiterste gespannen. Het tafereel op het echtelijk bed was even grotesk als fascinerend. Het moet een beetje aan een tafereel uit de Griekse mythologie hebben doen denken, waarvan mijn grootvader evenwel geen benul had: een wezen, half zwart schaap, half mens, had gebaard. Want uit schaamte voor haar man en zoon hield mijn grootmoeder de bontmantel strak over haar onderlijf gesloten. Ze lag half opgekruld op haar zij en omsloot met haar lichaam mijn vader, van wie alleen het hoofdje uit de mantel stak en die er tegen de achtergrond van zwart bont wel heel erg bloederig en pasgeboren uitzag.

‘Het is allemaal jouw schuld,’ ging mijn grootmoeder tekeer, ‘jij bent me te laat komen halen!’

‘Waar is mijn sjaal,’ ging mijn grootvader tekeer vanuit zijn positie bij de deur, ‘jij had eerder naar huis moeten gaan!’

‘Jij hebt me met dit kind opgezadeld,’ ging mijn grootmoeder tekeer, ‘in de kast naast de deur!’

‘Jij wilde natuurlijk koste wat kost je potje afmaken,’ ging mijn grootvader tekeer, ‘in welke kast?’

‘Met welke sijkse hing je nu weer uit,’ ging mijn grootmoeder tekeer, ‘ben je blind, naast de deur zei ik toch!’

‘Goed, zo kan-ie wel weer,’ zei mijn grootvader gelaten, die zijn sjaal had gevonden en op het punt stond de deur uit te gaan. Want zoals iedereen wist die hem ook maar een beetje kende waren al zijn minnaressen joods en meestal ook nog getrouwd. Hij had nog nooit een affaire gehad met een sijkse. Er was maar één sijkse die hij goed kende – en dat was de vrouw met wie hij was getrouwd.

Onder deze omstandigheden zag mijn vader het levenslicht: als zoon van een joodse vertegenwoordiger in wijn en gedistilleerd en een katholieke Sudeten-Duitse die de kerk de rug toe had gekeerd.

Een paar weken later kwam tante Gustl, een van de zussen van mijn grootvader, het kind keuren. Tante Gustl was getrouwd met een rijke christen en gedroeg zich sindsdien als een hele dame. Haar vader – mijn overgrootvader – had destijds al een familie-schandaal gemaakt van de interreligieuze keuze van zijn zoon, mijn grootvader. Hoewel mijn grootmoeder uit de omgeving van Freudenthal kwam en niet uit Bratislava, begon hij, zodra het gesprek op haar kwam, misnoegd een oud rijmpje te declameren: Er was eens een gojse uit Bratislava, die klom op de Vesuvius voor gratis lava. Alleen het allernoodzakelijkste contact werd onderhouden. De ouders van mijn grootvader, die uit Tarnów kwamen, waren blijven hangen waar de immigratie hen had aangespoeld: op de Mazzesinsel¹ vlak bij de Augarten, in een van die grauwe straten waar het ook in de zomer koel en vochtig is en de trappenhuizen naar kool en bederf ruiken. ‘Visboeren en vromen,’ zei mijn grootvader minachtend, ‘smakeloos, goedkoop en ordinair.’ Hij verhuisde naar Döbling, naar de wijk van dokters en advocaten, notarissen en operazangeressen, huiseigenaren en zijdefabrikanten. Dat hij zich niet meer dan de rand van Döbling kon permitteren, vlak bij de Gürtel, deed er niet toe. Döbling was Döbling.

Toen tante Gustl haar vader over het aanstaande huwelijk vertelde, vertrouwde ze erop dat het luidruchtige en huiveringwekkende schandaal van destijds inmiddels was geslonken tot een klein, droevig debacle, want tante Gustl was van jongs af aan behoorlijk door de wol geverfd. ‘Is hij een jood?’ vroeg haar vader, en op dat moment moet hij op tante Gustl zalig zwak en hulpeloos zijn overgekomen. Om haar schouders droeg ze de nieuwe vos met de glimmende oogjes die ze kortgeleden van haar tot over zijn oren verliefde verloofde had gekregen, en ze triomfeerde, vanbinnen en vanbuiten. ‘Hij is geen jood, hij is een bankdirecteur,’ antwoordde ze, een uitdrukking die in mijn familie spreekwoordelijk is gewor-

---

1 Zie voor uitleg over een aantal namen en begrippen in dit boek de Verklarende woordenlijst op bladzijde 380.

den en sindsdien voor mensen wordt gebruikt die als ongevaarlijke sukkels worden beschouwd. Want dat, bleek al snel, was de doodgoede, vroeggestorven Adolf ‘Dolly’ Königsberger, ook wel ‘Königsbee’ genaamd.

Na de bruiloft kwam de hoogmoed van tante Gustl tot volle, vlezige bloei. Als eerste ondubbelzinnige maatregel ging *Frau Direktor* Königsberger voortaan naar een ander koffiehuis om te kaarten, want wat koffiehuisen betrof had je standsverschillen. Noch in Bauernfeind, noch in Zögernitz werd ze ooit nog gezien, en het gerucht ging dat ze aan de kaarttafels aan de Ringstraße zat, waar de ambtenaarsvrouwen en fabrikantenweduwes dusdanig waren opgezwollen van het goede leven dat hun uit meerdere rijen bestaande parelkettingen nagenoeg horizontaal op hun wit gepoederde decolletés rustten. Zo weelderig was tante Gustl nog niet, maar de aanleg was er.

Ook kwam ze nog maar zelden bij haar ouders in het straatje bij de Augarten. In plaats daarvan ging ze gearmd met haar knappe domme Dolly naar de opera en het theater, en op kuur in Baden. Ze zocht aansluiting bij de bourgeoisie en speelde rummy en dobbelpoker met berooide baronessen. Ze hield haar eerzucht in toom en liet uit tactische overwegingen de baronessen zo nu en dan winnen. Even listig als meedogenloos probeerde ze in één keer twee klassen hogerop te komen in plaats van, zoals mijn grootvader, het ene treetje van Mazzesinsel naar Döbling – van geïmmigreerde boekhouder (vader) naar handelaar in gedistilleerd (zoon) – als het hoogst haalbare te accepteren. Maar wat bij mijn grootvader de meeste woede wekte, was dat ze nu een protserig, met edelstenen bezet kruis om haar hals droeg; de goddelijke molensteen, zoals hij het noemde. Ze droeg het overigens al vanaf haar eerste dag als *Frau Direktor* Königsberger, en niet pas, zoals boze tongen binnen de familie later beweerden, sinds de inval van de nazi's.

Tante Gustl boog zich dus onderzoekend over mijn vader, zodat het kruis net boven zijn kleine neusje bungelde, en zei: ‘Hij lijkt op de kelner van Bauernfeind.’ Mijn vader keek haar aan met zijn babyblauwe ogen, die zijn leven lang diezelfde kleur zouden hou-

den, greep naar het kruis en trok het van haar hals.

Mijn grootvader weigerde vervolgens voor de kapotte ketting te betalen, omdat hij het onmogelijk achtte dat een zuigeling een ketting kon stuktrekken die niet al minstens één zwakke schakel had gehad. Ze mocht blij zijn dat het kind hem kapot had getrokken en dat ze de molensteen niet in het koffiehuis was kwijtgeraakt, zei hij tegen zijn zus, want je wist nooit hoe eerlijk christenen zijn. Aan de andere kant, zei hij smalend, had ze zo'n groot geval waarschijnlijk overal horen vallen.

Later, als het gesprek op tante Gustl kwam, zei hij altijd: 'Jaja, een ketting is zo sterk als zijn zwakste schakel.' Voor mijn grootvaders doen was dat een welhaast gênant afgezaagde formulering. Meer zei hij niet, want hij praatte niet graag over tante Gustl sinds ze hem in de nazitijd een keer zonder groeten voorbij was gelopen, met het gouden kruis goed zichtbaar op haar boezem, zoals in mijn familie later altijd werd gezegd.

De eerste jaren in het leven van mijn vader verliepen grotendeels normaal. Aan de hand van zijn mooie strenge moeder liep hij elke dag naar het koffiehuis, werd tussen de kaartpartners van mijn grootmoeder gezet, die toch nergens anders oog voor hadden dan voor hun bridgekaarten en, vanuit hun ooghoeken, de kelner, en kreeg een standje als hij met zijn benen wiebelde. Tussen de partijen door, als de aandacht van twee speelsters even volledig naar de trippelende kelner kon uitgaan terwijl degene die de puntentelling bijhield afwezig haar minuscule cijfertjes zat te krabbelen, siste mijn grootmoeder af en toe: 'Rechttop zitten!'

Mijn vader was een vriendelijk en stil kind. Hij kon eerder briden dan praten. Volgens de familielegende was zijn eerste woord 'robber'. De concentratie waarmee mijn vader urenlang de loop van de kaarten volgde, was hoogst ongewoon voor een kind en zou in elke andere familie zijn opgevallen. Maar in deze familie had men al het andere als een catastrofe beschouwd.

Op vierjarige leeftijd bezat mijn vader zijn eigen spel kaarten. Toen hij een jaar later zijn eerste pogingen deed om de mede-

speelsters van mijn grootmoeder stiekeme tips te geven door bij bepaalde uitgespeelde kaarten met zijn ogen te rollen, kreeg zijn broer de taak om 's middags op de jongste te passen. Dus nam mijn oom mijn vader met tegenzin mee naar de rommelige parkjes in de buurt. Terwijl mijn oom en zijn vriendjes een balletje traptten zat mijn vader op de grond te patiencen. Soms wist hij een ander kind warm te krijgen voor zijn kaarten en dan speelden ze een potje *schnapsen* met elkaar. Natuurlijk werd er altijd met inzet gespeeld. Met zijn betoverende babyblauwe glimlach incasseerde mijn vader na afloop knikkers, groschen en toffees; hij verloor nooit. Vanaf zijn zesde organiseerde hij regelmatig schnapstoernooien in het park, waar vooral meisjes graag aan meededen, die ook nog eens een of twee jaar ouder waren. Mijn vader had nooit begrepen waarom meisjes niet mochten meedoen met de jongensspelletjes in het park. Hij had meisjes altijd al leuk gevonden. Tegen alle meisjes die hij leerde kaarten was hij even geduldig en vriendelijk. Dat hij zichzelf daarmee belachelijk maakte bij de andere jongens leek hij niet op te merken. Stralend nodigde hij iedereen die geïnteresseerd was uit voor zijn kaarttoernooien; wel moesten ze hem eerst hun inzet laten zien. De oudere jongens, de vrienden van mijn oom, lachten hem en zijn kaarten aanvankelijk alleen maar uit. Maar nadat hij al heel wat kinderschatten bij elkaar had gewonnen en zijn zak uitpilde van de knikkers, probeerden ze hem te verslaan. Toen dat niet lukte koesterden ze korte tijd bijna iets van bewondering voor hem. Uiteindelijk concludeerden ze, in zekere zin misschien ook wel terecht, dat hij een schoft was. Ze gaven hem er flink van langs en pakten zijn winst met geweld van hem af.

Toen mijn vader en mijn oom aan het eind van die dag naar huis gingen zagen ze op tegen het getier van mijn grootmoeder. Ze zou mijn oom verwijten dat hij niet goed genoeg op zijn broertje had gepast en hem een 'overbodige nietsnut' en 'gevaarlijke ellendeling' noemen, en ze zou mijn vader ruw bij zijn schouders pakken en door elkaar schudden omdat hij vies was geworden. Ze zou kijven dat hij 'vuil was als een rioolrat'. Ze zou mijn vader

uitschelden die haar met die twee zoons ‘een molensteen aan haar been had gebonden’. Mijn grootmoeder was erg creatief in haar huiselijke woede. Helemaal aan het eind van haar leven – toen ze kinderen noch kleinkinderen, laat staan de talloze verschillende pillen die ze moest slikken uit elkaar kon houden; toen het enige wat haar nog in leven hield haar woede op de wereld was die ze op het punt stond te verlaten en die ze zelfs dat nog kwalijk nam – bereikte haar talent voor verbasterde beledigingen een hoogtepunt. De non die haar ondanks haar achterbakse gedrag en pesterijen voorbeeldig verzorgde, die haar voerde, waste en de ondersteek onder haar billen schoof, kreeg de vreselijkste dingen naar het hoofd gegooid. Mijn vader, wiens aangeboren hang naar harmonie met de jaren overdreven proporties aannam, leidde de zuster al excuses mompelend het vertrek uit. Nog voordat ze bij de deur waren aangekomen praatte hij smekend op haar in, pulkte met zijn ene hand aan de nagelriemen van de andere, staarde als een schooljongen naar zijn voeten, kortom, een toonbeeld van bedremmelde ellende. Weer bij mijn grootmoeder zei hij verwijtend: ‘Maar moeder, met alles wat ze voor je doet!’

‘Wat doet ze voor me?’ brieste mijn grootmoeder.

‘Ze wast je, ze verzorgt je, ze is goed voor je,’ zei mijn getergde vader, die de boosheid van mijn grootmoeder jegens de non even onaangenaam vond als de noodzaak om zijn moeder aan haar lichamelijke gebreken te moeten herinneren.

‘Dus ze is goed?! Wat weet jij er nou van!’ ging mijn grootmoeder tekeer. ‘Ze is een slang in wolfskleren!’

Dat waren de vooruitzichten van de jongens toen ze naar huis gingen. Mijn vader huilde, want hij verafschuwde niets zozeer als fysieke conflicten. Hij vond het toch al niet prettig om te dicht bij andere jongens of mannen te komen, wat later door velen deels betreurd, deels hevig bekritiseerd zou worden, omdat die schroom de enige, maar niet geringe inperking van zijn verbazingwekkende voetbaltalent vormde. Terwijl hij dus naast mijn oom liep, die hij in stilte vervloekte – mijn oom heeft nooit veel gepraat, gaf vaak niet eens antwoord als je hem iets vroeg – liet hij zijn hoofd han-

gen en keek naar zijn voeten. Bij elke stap kletste een afgescheurd leren riempje van zijn sandalen tegen de kinderkopjes. Zijn enkels zaten vol schrammen. De zoom van zijn broek was gescheurd. Zijn rechterknie bloedde, zijn linkerknie was blauw. Maar het ergste was dat hij, op eentje na, al zijn kaarten was kwijtgeraakt. De meeste waren demonstratief verscheurd door de jongens die hem in elkaar hadden geslagen, niet zozeer uit sadisme als wel om hun op dreigende toon uitgesproken verordening dat er in het park nooit meer gekaart mocht worden nog meer kracht bij te zetten. De rest, waaronder de mooie schnapskaarten met de klaveren en ruiten, had hij achter moeten laten toen hij zich eindelijk wist los te rukken en kon wegrennen. Het strekt mijn oom tot eer dat hij zijn kleine broertje zo heldhaftig verdedigde als in zijn vermogen lag. Maar mijn oom was als kind al erg klein en iel, en dat zou hij blijven. Zelfs op zijn trouwfoto leek hij meer op een twaalfjarige Frank Sinatra dan op de veelvuldig onderscheiden junglestrijder die hij verbijsterend genoeg ooit was geweest.

Mijn vader had nog maar één kaart over. Die had hij in paniek en zonder erover na te denken gepakt en niet meer losgelaten, zelfs niet toen hij werd geschopt en geknepen. Toen hij op de terugweg zijn vuist opendeed was er niet veel meer van over dan een van angstzweet doorweekt vodje. Maar toen hij de kaart openvouwde bleek dat hij de hartenkoningin had kunnen redden. Dat beschouwde hij als een goed teken, want tot dat jaar – zijn achtste levensjaar – was mijn vader een optimist.

Toen ze thuiskwamen was alles anders dan anders. In het trapenhuis kwam tante Gustl, die zelden op bezoek kwam, hun met gloeiende ogen tegemoet. Zonder te groeten gleed ze op een wolk parfum richting voordeur, vanwaar ze hun nog een laatste, bijna menselijke blik toewierp. In de keuken zat hun moeder, die eruitzag alsof ze definitief bevroren was. Ze keek de twee jongens een tijdje aan en begon toen pas werktuiglijk te tieren. Maar op een of andere manier had ze er geen kracht voor, het leek alsof ze uit plichtsbeseft tekeerging, om een traditie hoog te houden die